บทความวิจัยเรื่อง

การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน : กรณี ชุมชนต้นแบบสิ่งแวดล้อมยั่งยืน หมู่บ้านหนองสะแกกวน อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์

Community participation in development: A case study of the sustainable environmental model community, Nong Sakae Kuan Village, Non Din Daeng District, Buriram Province

ธนาภรณ์ ก้อนอินทร์ [1]
ดำรงศักดิ์ จันโททัย [2]

บทคัดย่อ

งานวิจัยฉบับนี้มุ่งศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนบ้านหนองสะแกกวน ซึ่งได้รับการส่งเสริมให้เป็นชุมชนต้นแบบด้านสิ่งแวดล้อมยั่งยืน จากความตระหนักถึงความสำคัญของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การลดปัญหาขยะ และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในระดับฐานราก โดยเฉพาะในบริบทสังคมชนบทที่ประชาชนมีวิถีชีวิตพึ่งพาทรัพยากรท้องถิ่นเป็นหลัก วัตถุประสงค์การศึกษาประกอบด้วย (1) ศึกษาลักษณะ การมีส่วนร่วมในชุมชนของประชาชนบ้านหนองสะแกกวน (2) ศึกษาปัญหา อุปสรรค ของการมีส่วนร่วมของประชาชนบ้านหนองสะแกกวน และ (3) ศึกษาแนวทางการพัฒนาการ มีส่วนร่วมของประชาชนบ้านหนองสะแกกวน งานวิจัยใช้ระเบียบวิธีเชิงคุณภาพ โดยใช้การศึกษาแบบกรณีศึกษา ผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวน 15 ราย ได้มาจากการคัดเลือกแบบเจาะจง ได้แก่ ผู้นำชุมชน ผู้ประสานงานโครงการ กลุ่มอาสาสมัครพิทักษ์สิ่งแวดล้อม (อส.สิ่งแวดล้อม) กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเกษตรกร ประชาชนในชุมชน เครื่องมือที่ใช้ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตภาคสนาม และการตรวจเอกสาร การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ดังนี้ การจัดหมวดหมู่ข้อมูล (Data Reduction) การนำเสนอข้อมูลเชิงโครงสร้าง (Data Display) การสรุปและตีความ (Conclusion Drawing & Verification)

---

[1] นักศึกษาหลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

[2] อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต (กลุ่มสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น)

ผลการวิจัยพบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนมีครบทุกมิติ ได้แก่ การรับรู้ การตัดสินใจ การลงมือปฏิบัติ การติดตามประเมินผล และการรับประโยชน์ อย่างไรก็ตาม ระดับความเข้มข้นของการมีส่วนร่วมแตกต่างกันตามกลุ่มประชากร โดยกลุ่มแรงงานนอกพื้นที่ กลุ่มผู้สูงอายุ และกลุ่มเยาวชนยังมีบทบาทจำกัด ปัญหาสำคัญได้แก่ ข้อจำกัดด้านความรู้ความเข้าใจในประเด็นสิ่งแวดล้อม ความเหนียวแน่นทางสังคมที่ลดลง แรงจูงใจที่ไม่เพียงพอ และระบบสื่อสารภายในชุมชนที่ยังไม่ทั่วถึง แนวทางการพัฒนาที่เหมาะสมประกอบด้วย การเสริมพลังชุมชนตามแนวคิด empowerment การใช้ทุนทางสังคมเพื่อสร้างความร่วมมือ การเพิ่มบทบาทผู้นำร่วมในชุมชน การพัฒนารูปแบบกิจกรรมให้เหมาะกับช่วงวัย และการสร้างระบบประเมินผลแบบมีส่วนร่วม ข้อเสนอเชิงนโยบาย ได้แก่ การสนับสนุนงบประมาณต่อเนื่อง การพัฒนาศูนย์เรียนรู้สิ่งแวดล้อม และการจัดตั้งคณะทำงานสิ่งแวดล้อมระดับชุมชนอย่างเป็นทางการ ผลการศึกษาเป็นประโยชน์ต่อการยกระดับชุมชนต้นแบบ และสามารถประยุกต์สู่ชุมชนอื่นได้ต่อไป

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาชุมชนในสังคมร่วมสมัยได้ให้ความสำคัญกับ “การมีส่วนร่วมของประชาชน” ในฐานะปัจจัยหลักที่กำหนดความสำเร็จและความยั่งยืนของกระบวนการพัฒนาในระดับฐานราก การมีส่วนร่วมมิใช่เพียงการเข้าร่วมกิจกรรมหรือปรากฏตัวในเวทีประชาคมเท่านั้น หากแต่หมายถึงกระบวนการที่ประชาชนสามารถแสดงความคิดเห็น กำหนดเป้าหมาย ร่วมตัดสินใจ ร่วมลงมือปฏิบัติ ตลอดจนร่วมติดตามและประเมินผลการดำเนินงาน อันเป็นการเสริมสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของ (ownership) ต่อโครงการหรือกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน ตามแนวคิดของ Cohen & Uphoff และ Arnstein ที่ให้ความสำคัญต่อระดับอำนาจที่ประชาชนได้รับในกระบวนการพัฒนาชุมชนในปัจจุบันจึงต้องมุ่งเน้นให้ประชาชนมีบทบาทตั้งแต่ต้นทางของการพัฒนา ไม่ว่าจะเป็นการวิเคราะห์ปัญหา การกำหนดแนวทางแก้ไข การจัดสรรทรัพยากร หรือการตรวจสอบผลลัพธ์ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ที่เน้นความสมดุลระหว่างเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม การพัฒนาโดยปราศจากการมีส่วนร่วมอาจส่งผลให้โครงการไม่ตอบสนองความต้องการที่แท้จริงของชุมชน ขาดความต่อเนื่อง และไม่เกิดผลลัพธ์ที่ยั่งยืนในระยะยาว ในบริบทของประเทศไทย การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นประเด็นสำคัญที่ชุมชนท้องถิ่นต้องเผชิญ เช่น การเพิ่มขึ้นของปริมาณขยะมูลฝอย การเสื่อมโทรมของทรัพยากรป่าไม้ การปนเปื้อนสารเคมี

ทางการเกษตร และการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ปัญหาเหล่านี้ส่งผลโดยตรงต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนระดับฐานราก และต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างรัฐ ท้องถิ่น และประชาชนในพื้นที่อย่างใกล้ชิด การมีส่วนร่วมจึงเป็นองค์ประกอบสำคัญในการสร้างระบบการจัดการสิ่งแวดล้อมที่สอดคล้องกับบริบทพื้นที่และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างต่อเนื่อง

ชุมชนบ้านหนองสะแกกวน อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นชุมชนที่มีความโดดเด่นในด้านการจัดการทรัพยากรและกิจกรรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยได้รับการคัดเลือกให้เป็น “ชุมชนต้นแบบสิ่งแวดล้อมยั่งยืน” ภายใต้การสนับสนุนของหน่วยงานภาครัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ชุมชนได้ดำเนินกิจกรรม เช่น การคัดแยกขยะ การปลูกต้นไม้ การจัดการพื้นที่สีเขียว การอนุรักษ์ป่าชุมชน และกิจกรรมสร้างจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อมอย่างหลากหลาย อย่างไรก็ตาม จากการสำรวจเบื้องต้นพบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนมีความไม่สม่ำเสมอระหว่างกลุ่มประชากร เช่น กลุ่มแรงงานนอกพื้นที่ ผู้สูงอายุ และเยาวชนยังมีบทบาทจำกัด ขณะที่บางโครงการยังประสบปัญหาความรู้ ความเข้าใจ และการสื่อสารที่ไม่ทั่วถึงระหว่างหน่วยงานกับประชาชนในชุมชน บริบทดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าการดำเนินโครงการด้านสิ่งแวดล้อมจะประสบความสำเร็จหรือไม่นั้น ขึ้นอยู่กับระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริง แม้ว่าชุมชนจะมีศักยภาพและได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก แต่หากประชาชนไม่เข้ามามีบทบาทอย่างเต็มที่ โครงการย่อมไม่สามารถขยายผลหรือสร้างความยั่งยืนได้

ดังนั้น การศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในบ้านหนองสะแกกวนจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง ทั้งเพื่อทำความเข้าใจลักษณะการมีส่วนร่วม ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จ อุปสรรคที่ขัดขวางการพัฒนา ตลอดจนการหาแนวทางพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมให้เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ อันนำไปสู่การสร้างต้นแบบการจัดการสิ่งแวดล้อมที่เข้มแข็งและยั่งยืนในระดับชุมชน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. ศึกษาลักษณะการเข้าไปมีส่วนร่วมในชุมชนของประชาชนบ้านหนองสะแกกวน
2. ศึกษาปัญหา อุปสรรค ของการมีส่วนร่วมของประชาชนบ้านหนองสะแกกวน
3. ศึกษาแนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนบ้านหนองสะแกกวน

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา (Content Scope)

การวิจัยนี้มุ่งเน้นการศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการพัฒนาชุมชน โดยครอบคลุมประเด็นหลักดังนี้

1) ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน ด้านการรับรู้ ด้านการตัดสินใจ ด้านการดำเนินงาน และด้านการติดตามประเมินผล

2) ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วม เช่น บทบาทผู้นำชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ทุนทางสังคม และความรู้ความเข้าใจด้านสิ่งแวดล้อม

3) ผลลัพธ์ของการมีส่วนร่วม ต่อการพัฒนาชุมชน ทั้งด้านสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม และคุณภาพชีวิตของประชาชน

2. ขอบเขตด้านพื้นที่ (Area Scope)

ศึกษาเฉพาะ ชุมชนต้นแบบสิ่งแวดล้อมยั่งยืน บ้านหนองสะแกกวน อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์ไม่ครอบคลุมชุมชนอื่น ๆ ในอำเภอหรือจังหวัดเดียวกัน

3. ขอบเขตด้านระยะเวลา (Time Scope) ระหว่างเดือนตุลาคม 2568 – เดือนพฤศจิกายน 2568

4. ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง (Population and Sample Scope)

ประชากร (Population) ประชาชนในบ้านหนองสะแกกวนทั้งหมด กลุ่มตัวอย่าง (Sample) ใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ได้แก่ ผู้นำชุมชน เช่น ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน กลุ่มอาชีพ/กลุ่มสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ครัวเรือนที่เข้าร่วมโครงการสิ่งแวดล้อม จำนวนผู้ให้ข้อมูลประมาณ 10-15 คน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ช่วยเติมเต็มองค์ความรู้ด้าน รัฐศาสตร์และการพัฒนาชุมชน โดยเฉพาะในประเด็นการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

2. ทำให้พัฒนากรอบแนวคิดและแบบจำลองเชิงทฤษฎีที่อธิบาย ความสัมพันธ์ระหว่างการมีส่วนร่วมของประชาชน ปัจจัยเอื้อ และผลลัพธ์การพัฒนาชุมชน

3. ทำให้เป็นฐานข้อมูลสำหรับการทำวิจัยต่อยอดในมิติอื่น ๆ เช่น สิ่งแวดล้อมเศรษฐกิจพอเพียง หรือการบริหารจัดการท้องถิ่น

4. ทำให้เป็นข้อมูลเชิงประจักษ์ที่ช่วยให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อบต., อบจ.) และหน่วยงานรัฐ กำหนด นโยบายหรือมาตรการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน ได้อย่างเหมาะสม

5. ทำให้เสนอแนวทางปฏิบัติที่สามารถใช้เป็นต้นแบบ (Best Practice) สำหรับพื้นที่อื่น ๆ ในการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

6. ทำให้ประชาชนมีความตระหนักรู้และมีทักษะในการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนด้วยตนเองมากขึ้น

7. ทำให้เสริมสร้างความเข้มแข็งทางสังคมและเครือข่ายความร่วมมือภายในชุมชน

8. ทำให้ลดปัญหาสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ เช่น ปัญหาขยะ มลพิษ และการเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ

การทบทวนวรรณกรรม

การศึกษาเรื่อง “การพัฒนาชุมชนอย่างมีส่วนร่วม : กรณี ชุมชนต้นแบบสิ่งแวดล้อมยั่งยืนหมู่บ้านหนองสะแกกวน อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์ ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อ ประกอบการศึกษาวิจัย ดังนี้

1. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง
    - 1.1 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
        - 1.1.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม
        - 1.1.2 ทฤษฎีทุนทางสังคม (Social Capital Theory)
        - 1.1.3 ทฤษฎีการเสริมพลัง (Empowerment Theory)
        - 1.1.4 ทฤษฎีการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Theory)
    - 1.2 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน
        - 1.2.1 ความหมายของการพัฒนาชุมชน
    - 1.3 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
        - 1.3.1 ความหมายของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

วิธีการดำเนินการวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ศึกษาเรื่อง “การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน : กรณี ชุมชนต้นแบบสิ่งแวดล้อมยั่งยืน หมู่บ้านหนองสะแกกวน อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์” ที่มุ่งศึกษาเชิงลึกเกี่ยวกับระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน บทบาทของประชาชนต่อการมีส่วนร่วม ตลอดจนแนวทางการส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการชุมชนต้นแบบสิ่งแวดล้อมยั่งยืน โดยมีวิธี การดำเนินการศึกษา ดังนี้ โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้นำชุมชน ผู้ประสานงานโครงการวิสาหกิจชุมชน และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่นๆ ใช้คำถามกึ่งโครงสร้าง เพื่อให้ข้อมูลสะท้อนถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในด้าน การตัดสินใจ การดำเนินงาน การรับผลประโยชน์และการติดตามประเมินผล รวมถึงปัจจัยสำคัญที่ เป็นตัวกำหนด ให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วม ตลอดจนวิเคราะห์ข้อความคิดเห็นของประชาชนต่อการ ส่งเสริมให้เข้ามามีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนการพัฒนาโครงการชุมชนสิ่งแวดล้อมยั่งยืน การกำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูลในงานวิจัยนี้เป็นการเลือกแบบ เจาะจง (Purposive Sampling) เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกจากบุคคลที่มีความรู้ความเข้าใจ และมีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับการพัฒนาชุมชนต้นแบบสิ่งแวดล้อมยั่งยืน บ้านหนองสะแกกวน โดยแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มหลัก ได้แก่ ผู้นำชุมชน (Community Leaders) เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ประธานคณะกรรมการหมู่บ้าน จำนวน 1 คน สมาชิกองค์กรชุมชน (Community Organization Members) เช่น ผู้ประสานงานโครงการ กลุ่มอาสาสมัครพิทักษ์สิ่งแวดล้อม (อส.สิ่งแวดล้อม) กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเกษตรกร จำนวน 4 คน ประชาชนในชุมชน (Community Members) ประกอบด้วยกลุ่มประชาชนทั่วไปที่เข้าร่วมกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อม เช่น การคัดแยกขยะ ปลูกต้นไม้ หรืออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ จำนวน 10 คน

ผลการวิจัยและอภิปราผลการศึกษา

1. ศึกษาลักษณะการเข้าไปมีส่วนร่วมในชุมชนของประชาชนบ้านหนองสะแกกวน

ผลการศึกษาพบว่า

ชาวบ้านหนองสะแกกวนมีลักษณะของการส่วนร่วมในกิจกรรมสิ่งแวดล้อมหลายรูปแบบ ได้แก่

1. การร่วมคิด (Participation in Decision-Making) ลักษณะการร่วมคิดยังคงจำกัดอยู่เฉพาะกลุ่มบุคคลที่มีบทบาทในชุมชน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน อสม. กลุ่มแม่บ้าน และอาสาสมัคร โดยกลุ่มนี้จะเข้าร่วมการประชุม วางแผนโครงการ และตัดสินใจ

เกี่ยวกับรูปแบบกิจกรรมต่าง ๆ เช่น จุดทำความสะอาด วิธีการคัดแยกขยะ หรือกิจกรรมด้านพื้นที่สีเขียว ประชาชนทั่วไปส่วนใหญ่ยังมีบทบาทน้อยในขั้นตอนนี้ เนื่องจากหลายคนรู้สึกเกรงใจ ไม่มั่นใจในการแสดงความคิดเห็น หรือไม่มีโอกาสเข้าร่วมประชุมเนื่องจากข้อจำกัดด้านเวลา ส่งผลให้เสียงของประชาชนในวงกว้างยังไม่ได้ถูกสะท้อนเข้ามาอย่างเต็มที่

2. การร่วมทำ (Participation in Implementation) เป็นรูปแบบที่พบมากที่สุดและมีความเข้มแข็งที่สุดในชุมชน โดยประชาชนเข้าร่วมกิจกรรมภาคปฏิบัติ เช่น

2.1 กิจกรรม Big Cleaning Day

2.2 กิจกรรมปลูกต้นไม้

2.3 การเก็บขยะตามถนน

2.4 การทำปุ๋ยอินทรีย์จากเศษอาหาร

กลุ่มที่เข้าร่วมอย่างสม่ำเสมอคือแม่บ้าน ผู้สูงอายุ อสม. และกลุ่มอาสาสมัคร ส่วนคนวัยทำงานและเยาวชนจะเข้าร่วมตามโอกาสหรือเฉพาะกิจกรรมที่เหมาะกับเวลาและความสนใจของตนเอง โดยภาพรวมถือว่าการร่วมทำเป็นฐานสำคัญที่ทำให้โครงการดำเนินได้จริง

3. การร่วมบริหารจัดการ (Participation in Management) ส่วนใหญ่เป็นบทบาทของกลุ่มแกนนำ ได้แก่

3.1 กลุ่มอสม.

3.2 กลุ่มแม่บ้าน

3.3 อาสาสมัครพิทักษ์สิ่งแวดล้อม

3.4 คณะกรรมการหมู่บ้าน

กลุ่มนี้ทำหน้าที่บริหารจัดการกิจกรรม เช่น การจัดอุปกรณ์ การประสานงานกับหน่วยงานภายนอก การกำกับดูแลจุดทิ้งขยะ และการจัดตารางกิจกรรมรายเดือน นอกจากนี้ยังมีบทบาทสำคัญในการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน ผ่านการเชิญชวนและการสร้างแบบอย่าง ประชาชนทั่วไปมักเป็นผู้ปฏิบัติ มากกว่าผู้วางแผนหรือกำกับดูแล ทำให้รูปแบบการบริหารจัดการยังไม่เป็นการมีส่วนร่วมของชุมชนในวงกว้าง

4. การร่วมติดตามและประเมินผล (Participation in Evaluation) เป็นขั้นตอนที่ยังต้องการการพัฒนา โดยพบว่า

4.1 การติดตามผลส่วนมากเป็นหน้าที่ของผู้นำชุมชนและคณะกรรมการ

4.2 ประชาชนได้รับข้อมูลในรูปแบบการรายงาน ไม่ได้มีส่วนร่วมในการสังเกตหรือประเมินผลจริง

4.3 ไม่มีระบบประเมินผลรายครัวเรือน เช่น การรายงานปริมาณขยะหรือพฤติกรรมการแยกขยะ

4.4 มาตรการด้านการประเมินผลยังอยู่ในระดับเบื้องต้น ไม่ได้เป็นระบบทำให้ประชาชนรู้สึกว่าเป็น “ผู้รับข้อมูล” มากกว่า “ผู้มีบทบาทตรวจสอบและพัฒนาโครงการร่วมกัน” ลักษณะการมีส่วนร่วมของชาวบ้านหนองสะแกกวนมีจุดแข็งในด้านการลงมือทำ แต่มีจุดอ่อนในขั้นตอนการคิด วางแผน และติดตามผล โดยลักษณะการมีส่วนร่วมยังคง “กระจุกอยู่ในกลุ่มแกนนำ” ขณะที่ประชาชนทั่วไปมีบทบาทในระดับผู้เข้าร่วมกิจกรรมเป็นหลัก ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความจำเป็นในการเพิ่มพื้นที่แห่งการมีส่วนร่วมให้กว้างขึ้น เพื่อให้เกิดความต่อเนื่องและความยั่งยืนในโครงการสิ่งแวดล้อมของชุมชน

2. ศึกษาปัญหา อุปสรรค ของการมีส่วนร่วมของประชาชนบ้านหนองสะแกกวน ผลการศึกษาพบว่า

1. ขาดอุปกรณ์และสิ่งอำนวยความสะดวกในการจัดกิจกรรม แม้ว่าชุมชนจะมีความตั้งใจในการจัดการสิ่งแวดล้อม แต่ยังประสบปัญหาในเรื่องอุปกรณ์ ได้แก่

1.1 ถังแยกขยะไม่เพียงพอ หรือมีเฉพาะบางโซนของหมู่บ้าน

1.2 อุปกรณ์สำหรับกิจกรรม เช่น ถุงขยะ, ไม้กวาด, คราด มีจำนวนจำกัด

1.3 จุดทิ้งขยะรวมอยู่ไกล ทำให้บางครัวเรือนไม่สะดวกนำขยะออกไปทิ้ง

อุปกรณ์ที่มีจำกัดทำให้ประชาชนบางส่วนไม่สามารถปฏิบัติตามกิจกรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ และลดแรงจูงใจในการมีส่วนร่วม

2. ประชาชนบางส่วนยังไม่เห็นความสำคัญของการคัดแยกขยะ พบว่า

2.1 บางครัวเรือนยังทิ้งขยะรวม ไม่แยกประเภท

2.2 บางคนมองว่าการแยกขยะเป็นเรื่องยุ่งยาก และไม่เห็นผลลัพธ์ในชีวิตประจำวัน

2.3 ขาดความตระหนักถึงผลกระทบระยะยาว เช่น ขยะล้นจุดทิ้ง ลำคลองตื้นเขิน มลพิษทางอากาศ

กลุ่มที่ยังไม่ให้ความร่วมมือมักเป็นผู้ที่ไม่เข้าร่วมประชุมหมู่บ้านหรือขาดโอกาสรับข้อมูลความรู้ ส่งผลให้การมีส่วนร่วมโดยรวมยังไม่ครอบคลุมทุกครัวเรือน

3. คนวัยทำงานและเยาวชนมีเวลาจำกัด เป็นอุปสรรคที่พบมากที่สุด

3.1 คนวัยทำงานมักออกไปทำงานต่างอำเภอ/ต่างจังหวัด กลับบ้านค่ำ

3.2 เยาวชนมีตารางเรียนและกิจกรรมโรงเรียน

3.3 เวลาในการจัดกิจกรรมส่วนใหญ่เป็นช่วงกลางวัน ซึ่งไม่สอดคล้องกับเวลาของสองกลุ่มนี้

ทำให้แม้ประชาชนจะมีความตั้งใจ แต่ไม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมได้จริง ส่งผลให้กิจกรรมต่างๆ มีผู้ร่วมกลุ่มใหญ่เป็นแม่บ้าน ผู้สูงอายุ และอสม.

4. การสื่อสารและข้อมูลข่าวสารไม่ทั่วถึง ข้อมูลโครงการส่วนใหญ่ประกาศผ่านเสียงตามสายหรือบอกต่อในชุมชน ส่งผลให้

4.1 ผู้ที่ทำงานนอกพื้นที่ไม่ได้ยินประกาศ

4.2 เยาวชนติดตามข้อมูลผ่านโทรศัพท์มากกว่าเสียงตามสาย

4.3 บางครัวเรือนไม่มีสมาชิกเข้าร่วมประชุม ทำให้พลาดข้อมูลสำคัญ

4.4 การแจ้งวันและเวลากิจกรรมค่อนข้างกระชั้นชิด

ปัญหาการสื่อสารทำให้ระดับการมีส่วนร่วมไม่ต่อเนื่อง เพื่อร่วมกิจกรรมต้อง “รับรู้ก่อน” แต่หากไม่ได้รับรู้ ก็ไม่สามารถเข้าร่วมได้

5. ขาดงบประมาณที่ต่อเนื่องและเพียงพอ จากข้อมูลที่ได้รับพบว่า

5.1 งบประมาณจากองค์กรท้องถิ่นมีความไม่แน่นอนในแต่ละปี

5.2 กิจกรรมบางอย่างต้องใช้วัสดุสิ้นเปลือง เช่น ถุงดำ ป้ายรณรงค์

5.3 งบไม่เพียงพอทำให้ไม่สามารถจัดกิจกรรมเชิงรณรงค์บ่อยครั้ง

5.4 การสร้างโครงสร้างพื้นฐาน เช่น จุดแยกขยะย่อย ยังไม่สามารถทำได้ทั่วทั้งหมู่บ้าน

เมื่อไม่มีงบสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง โครงการบางส่วนหยุดชะงัก ส่งผลต่อความสม่ำเสมอของกิจกรรมและแรงจูงใจของประชาชน

6. พฤติกรรมเผาขยะในบางครัวเรือนยังคงพบอยู่แม้ชุมชนรณรงค์หลายครั้ง แต่ยังพบปัญหา ได้แก่

6.1 บางครัวเรือนมองว่าเผาขยะเร็วและสะดวกกว่า

6.2 ไม่ทราบถึงโทษของควันและมลพิษ

6.3 ขาดจุดทิ้งขยะที่ใกล้บ้าน จึงเลือกเผาแทนการนำไปทิ้ง

6.4 ผู้สูงอายุบางส่วนยังคงทำแบบเดิมเพราะความเคยชิน

การเผาขยะเป็นอุปสรรคสำคัญที่ลดคุณภาพสิ่งแวดล้อม และเป็นตัวชี้วัดว่าความรู้เกี่ยวกับผลกระทบยังไม่ทั่วถึงทุกครัวเรือน

3. ศึกษาแนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนบ้านหนองสะแกกวน ผลการศึกษาพบว่า

1. เพิ่มกิจกรรมให้ความรู้ด้านสิ่งแวดล้อมในรูปแบบที่เข้าใจง่าย เพื่อสร้างความตระหนักรู้และเปลี่ยนพฤติกรรมอย่างยั่งยืน ควรจัดกิจกรรมในรูปแบบที่หลากหลาย เช่น

1.1 สาธิตการทำปุ๋ยอินทรีย์จากเศษอาหาร

1.2 เวิร์กช็อปคัดแยกขยะ 4 ประเภท

1.3 อบรมเรื่องผลกระทบจากการเผาขยะ

1.4 นิทรรศการภาพหรือคลิปวิดีโอที่ดูง่าย

การสื่อสารเชิงรุกและใช้งานได้จริง จะช่วยให้ประชาชนเห็นประโยชน์ทันทีและปรับพฤติกรรมได้เร็วขึ้น

2. ใช้สื่อประชาสัมพันธ์หลายช่องทาง เพื่อให้ข้อมูลเข้าถึงคนทุกกลุ่ม ควรใช้สื่อประชาสัมพันธ์แบบหลากหลาย ได้แก่

2.1 กลุ่ม LINE ของหมู่บ้าน

2.2 Facebook ชุมชน

2.3 เสียงตามสายช่วงเช้า–เย็น

2.4 ติดป้ายประกาศตามศาลาหมู่บ้าน ร้านค้า หรือวัด

การประกาศล่วงหน้าจะช่วยให้คนวัยทำงานและผู้ที่อยู่นอกพื้นที่รับรู้กิจกรรมทันเวลาและเข้าร่วมมากขึ้น

3. ส่งเสริมการแยกขยะระดับครัวเรือน พร้อมรางวัลบ้านต้นแบบ เพื่อสร้างแรงจูงใจ ควรมีการจัดกิจกรรม เช่น

3.1 ประกวด “บ้านแยกขยะดีเด่น” รายเดือน

3.2 ให้รางวัลเบื้องต้น เช่น ถังขยะ, ปุ๋ยอินทรีย์, ใบประกาศ

3.3 เก็บข้อมูลปริมาณขยะรีไซเคิลเข้าสู่กองทุนหมู่บ้าน

3.4 นิเทศครัวเรือนที่ยังไม่แยกขยะ โดยให้คำแนะนำเป็นรายบ้าน

แรงจูงใจเชิงบวกจะช่วยขยายพฤติกรรมที่ดีไปยังครัวเรือนอื่นๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

4. พัฒนาแกนนำเยาวชน เยาวชนเป็นกลุ่มที่สร้างการเปลี่ยนแปลงได้เร็ว แต่ต้องใช้รูปแบบที่เหมาะสม เช่น

4.1 จัดตั้ง “ชมรมเยาวชนรักษ์สิ่งแวดล้อม”

4.2 จัดกิจกรรมที่สนุก เช่น กิจกรรมล่าแต้มเก็บขยะ, ท้าทายปลูกต้นไม้

4.3 ส่งเสริมให้เยาวชนช่วยทำสื่อออนไลน์ เช่น คลิปสั้น 1 นาที

4.4 บูรณาการกับโรงเรียนในพื้นที่

การสร้างแกนนำเยาวชนจะทำให้การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตในระยะยาว

5. บูรณาการความร่วมมือระหว่าง อบต.–โรงเรียน–อสม.–ประชาชน ความร่วมมือของทุกภาคส่วนคือหัวใจของความยั่งยืน เช่น

5.1 อบต. สนับสนุนงบประมาณและกำกับดูแล

5.2 โรงเรียนจัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมสำหรับนักเรียน

5.3 อสม. รณรงค์เรื่องสุขภาพและขยะ

5.4 ชาวบ้านร่วมลงแรงและเสนอความคิดเห็น

การทำงานแบบ “เครือข่ายร่วมมือ” จะช่วยให้โครงการมีความแข็งแรงและรับมือปัญหาได้หลายมิติ

6. จัดสรรงบประมาณสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้กิจกรรมเกิดผลจริง ควรมีงบประมาณที่เพียงพอ เช่น

6.1 งบซื้ออุปกรณ์คัดแยกขยะ

6.2 งบทำถังหมักปุ๋ยประจำครัวเรือน

6.3 งบจัดกิจกรรมรณรงค์รายเดือน

6.4 งบทำป้ายความรู้หรือสื่ออินโฟกราฟิก

งบประมาณที่สม่ำเสมอจะทำให้กิจกรรมไม่สะดุดและประชาชนมีส่วนร่วมต่อเนื่อง

7.จัดตั้งศูนย์เรียนรู้สิ่งแวดล้อมระดับหมู่บ้าน เพื่อเป็นสถานที่กลางของกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อม เช่น

7.1 จุดเรียนรู้การทำปุ๋ยหมัก

7.2 ฐานเรียนรู้การแยกขยะ

7.3 ห้องชมวิดีโอความรู้

7.3 จัดนิทรรศการสำหรับนักเรียนและผู้มาเยือน

ศูนย์เรียนรู้จะเป็นพื้นที่ในการจัดอบรม สร้างความรู้ และเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้ของหมู่บ้านได้

8. ส่งเสริมกิจกรรมตามโซนบ้านให้ครอบคลุมทุกพื้นที่ เพื่อลดข้อจำกัดด้านเวลาและการเดินทาง ควรจัดกิจกรรมแบบกระจายเป็นโซน เช่น

8.1 โซนละ 1 จุดเก็บขยะ

8.2 ปลูกต้นไม้บริเวณใกล้บ้าน

8.3 Big Cleaning Day แบบย่อยในแต่ละโซน

8.4 สร้าง “หัวหน้าซอยสิ่งแวดล้อม” ทำหน้าที่ประสานงาน

รูปแบบนี้ช่วยให้ผู้สูงอายุที่เดินทางลำบาก และคนวัยทำงานที่มีเวลาน้อย สามารถมีส่วนร่วมได้ง่ายขึ้น

สรุป

การมีส่วนร่วมของประชาชนบ้านหนองสะแกกวนในการพัฒนาชุมชนด้านสิ่งแวดล้อมเกิดขึ้นในหลายระดับ โดยประชาชนเข้าร่วมมากที่สุดในด้าน “การลงมือปฏิบัติ” เช่น การปลูกต้นไม้ การเก็บขยะ และการทำปุ๋ยอินทรีย์ ส่วนการมีส่วนร่วมด้านการเสนอความคิดเห็นและการวางแผนยังอยู่ในกลุ่มผู้นำและแกนนำชุมชนเป็นส่วนใหญ่ โครงการชุมชนต้นแบบสิ่งแวดล้อมยั่งยืนมีความก้าวหน้าในหลายด้าน เช่น การลดปริมาณขยะ การเพิ่มพื้นที่สีเขียว การพัฒนาป่าชุมชน และการสร้างความรู้ให้แก่ประชาชน อย่างไรก็ตาม ปัญหาที่พบคือความไม่ต่อเนื่องของการมีส่วนร่วม ขาดอุปกรณ์ ขาดงบประมาณ และความแตกต่างของเวลาว่างในแต่ละกลุ่มประชากร โดยรวมแล้ว ชุมชนมีศักยภาพสูง มีเครือข่ายเข้มแข็ง และมีพื้นฐานความร่วมมือที่ดี แต่ยังต้องส่งเสริมการมีส่วนร่วมเชิงคิด–วางแผน และการติดตามประเมินผลให้ครอบคลุมมากขึ้น

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากการวิจัยนี้ ประกอบด้วย การเสริมสร้างความรู้และความตระหนักด้านสิ่งแวดล้อมให้ประชาชนทุกกลุ่ม ผ่านกิจกรรมที่เข้าใจง่ายและสอดคล้องกับบริบทชุมชน การพัฒนาระบบการสื่อสารให้เข้าถึงทุกครัวเรือน โดยใช้หลายช่องทางเพื่อลดข้อจำกัดด้าน

เวลาและข้อมูลไม่ทั่วถึง ในระดับครัวเรือน ควรส่งเสริมการแยกขยะอย่างจริงจังด้วยมาตรการสนับสนุน เช่น ถังขยะที่เหมาะสม การจัดประกวดบ้านต้นแบบ และการติดตามผลอย่างสม่ำเสมอ นอกจากนี้ การสร้างแกนนำทั้งในกลุ่มผู้ใหญ่และเยาวชน เป็นกุญแจสำคัญที่จะทำให้การดำเนินงานมีความต่อเนื่องในระยะยาว ควบคู่กับการกระจายกิจกรรมตามโซนบ้านเพื่อเพิ่มโอกาสให้ประชาชนทุกกลุ่มเข้าร่วมได้สะดวกยิ่งขึ้น หน่วยงานภายนอกควรสนับสนุนงบประมาณและอุปกรณ์อย่างสม่ำเสมอ รวมถึงการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้สิ่งแวดล้อมในชุมชน เพื่อเป็นฐานกลางขององค์ความรู้และกิจกรรมต่าง ๆ โดยรวมแล้ว การพัฒนาการมีส่วนร่วมจำเป็นต้องอาศัยการบูรณาการความรู้ การสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ กลไกสนับสนุนที่ชัดเจน และผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง หากดำเนินการอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ ชุมชนบ้านหนองสะแกกวนจะมีศักยภาพในการพัฒนาอย่างยั่งยืนและสามารถเป็นต้นแบบให้ชุมชนอื่นได้ในอนาคต

บรรณานุกรม

หนังสือ / เอกสารทางวิชาการ / หน่วยงานรัฐ

กรมการพัฒนาชุมชน. (2527). การพัฒนาชุมชน. อ้างถึงใน วันดี พินิจวรสิน (2555)

ฝ่ายส่งเสริมและอนุรักษ์ต้นน้ำ กรมป่าไม้. (2543). สิ่งแวดล้อมและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ.

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554. (ราชบัณฑิตยสถาน).

สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน. (ไม่ระบุปี).

สำนักงานสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2552). การมีส่วนร่วมของประชาชน.

World Commission on Environment and Development. (1987). Our Common Future.

ธงชัย สันติวงษ์. (2561). การพัฒนาชุมชนและการมีส่วนร่วมของประชาชน.

กิตติชัย แก้วดา. (2560). การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อกระบวนการนโยบายสาธารณะของเทศบาลเมืองสตูล.

นเรศร์ บุญเลิศ. (2561). การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดเชียงราย.

ธนิศร (ไม่ระบุปี). การมีส่วนร่วมของประชาชนที่ส่งผลต่อการพัฒนาท้องถิ่นจังหวัดนครนายก.

พระธวัชชัย สนฺติธมฺโม (วรรณนาวิน). (2562). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนในเขตเทศบาลเมืองสระแก้ว.

กฤษดา ทองจันทร์. (2565). การมีส่วนร่วมและแนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาสิ่งแวดล้อม ชุมชนบ้านกอก.

Arnstein, S. (1969). A Ladder of Citizen Participation. Pretty, J. (1995). Participatory Development Theory. Zimmerman, M. (1995). Empowerment Theory. Rappaport, J. (1987). Studies in Empowerment. Kretzmann, J., & McKnight, J. (1993). Asset-Based Community Development (ABCD). Putnam, R. (1993). Social Capital Theory. Robert Sroufe. (2003). Effects of Environmental Management Systems.